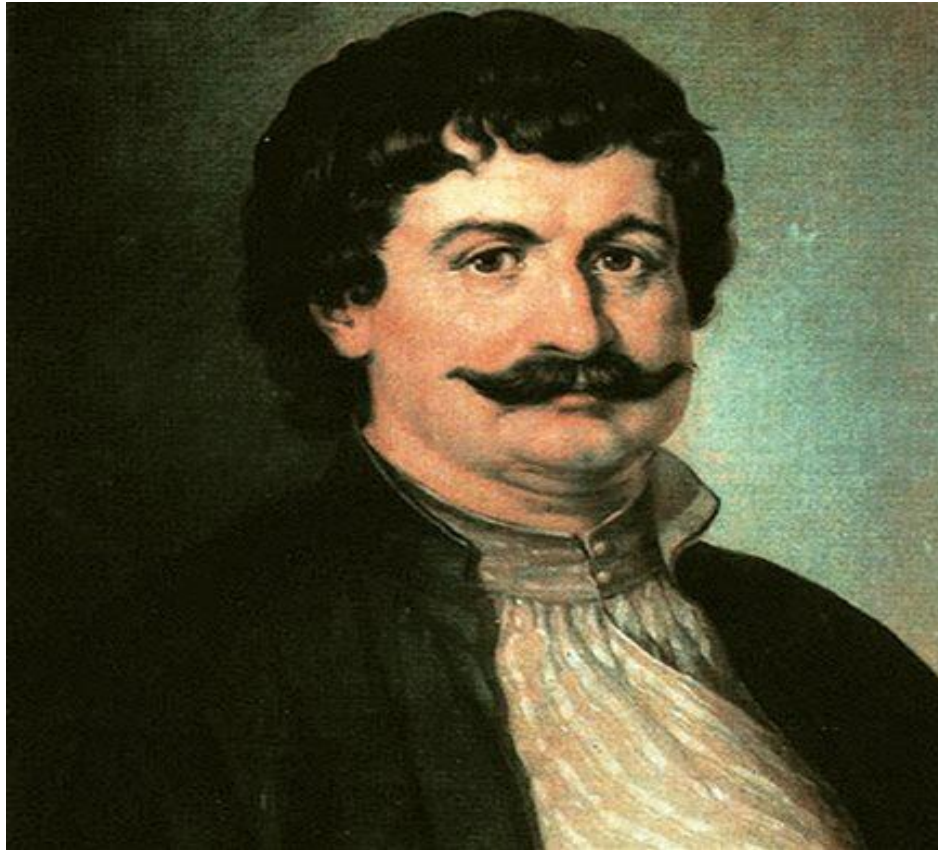

Η Δράση, το Έργο και η Σύλληψη του Ρήγα Φεραίου και ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄.

Γράφει ο Γιώργος Κεκαυμένος.

Μόνον όταν [τελείωσα](#) την συγγραφή της [μελέτης για τον Γρηγόριο Ε΄](#) αντιλήφθηκα το πόσο ακριβές και αληθινό είναι εκείνο που είχε γράψει ο σουλτάνος στον «γιαφτά»[\[1\]](#), δηλαδή στο καταδικαστικό του διάταγμα για τον Γρηγόριο Ε΄, και το επανέλαβε λίγο αργότερα η Πύλη τόσο προς τον υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας Nesselrode, όσο και στην επίσημη απάντησή της προς την διακοίνωση του Στρογανώφ. Ότι δηλαδή ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ ήταν ο «ο κύριος υποκινητής»[\[2\]](#) και ο «μυστικός αρχηγός»[\[3\]](#) της Επανάστασης.

Ήξεραν πολύ καλά τι έλεγαν τα όργανα και οι εκπρόσωποι της «οθωμανικής διοίκησης». Και δεν ήταν τόσο «ηλίθιος» ο σουλτάνος, όπως ήθελε να τον παρουσιάζει ο Κοραΐς[\[4\]](#), ώστε να σκοτώσει, με ένα τυφλό και ανόητο «τρομοκρατικό»[\[5\]](#) χτύπημα, έναν από τους πιο «αφοσιωμένους» φίλους του.

Το ότι οι Έλληνες κατάφεραν να επαναστατήσουν και να είναι σήμερα ελεύθεροι, το οφείλουν πρώτα από όλα στον Γρηγόριο Ε΄. Διότι ο Γρηγόριος υπήρξε εκείνος που συντόνισε και οργάνωσε ολόκληρη την προετοιμασία της Επανάστασης, προβαίνοντας σε πολλές και συντονισμένες μεταξύ τους ενέργειες:

α) Προστάτευε και συνέδραμε το έργο της Φιλικής Εταιρείας και των απεσταλμένων της στα διάφορα μέρη της αυτοκρατορίας, για την διάδοση και την εξάπλωση του επαναστατικού της μηνύματος[6].

β) Σχημάτισε γύρω του έναν κύκλο από τα πλέον διακεκριμένα μέλη της Φιλικής Εταιρείας, οι οποίοι αποτέλεσαν και τους στενότερους συνεργάτες του[7].

γ) Συνεργάζονταν με τον ίδιο τον αρχηγό της Φιλικής Εταιρείας, τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, και με πολλά από τα κορυφαία στελέχη της, όπως λ.χ. ο Ιωάννης Παπαρρηγόπουλος[8].

δ) Έστειλε συνεχώς ένα πλήθος από επαναστατικά γράμματα στους πρόκριτους και τους οπλαρχηγούς της Θεσσαλίας, της Ρούμελης και του Μωριά, με τα οποία και τους έδινε κάθε φορά τις κατάλληλες οδηγίες και συμβουλές[9], ενώ ταυτόχρονα συντόνιζε την δράση τους σε μια από κοινού λειτουργία.

ε) Φρόντισε να έχει άμεση προσωπική συνεργασία με πολλούς τοπικούς ηγέτες του Ελληνισμού, όπως ο Σαλώνων Ησαΐας[10].

Και αφού οργάνωσε την προετοιμασία της Επανάστασης, και έδωσε το σύνθημα για το ξέσπασμά της[11], στη συνέχεια, με τον μαρτυρικό του θάνατο εξασφάλισε την εξάπλωση και την επιτυχία της. Κι αυτό διότι στο άκουσμά του και μόνο ξέσπασε, σε Ανατολή και Δύση, μια ασυγκράτητη θύελλα οργής, φρίκης και αποτροπιασμού που είχε ως αποτέλεσμα απ' τη μια την δημιουργία του φιλελληνικού κινήματος, και ταυτόχρονα την ισχυροποίηση του φρονήματος και της αποφασιστικότητας των Ελλήνων για πόλεμο μέχρι εσχάτων[12]. Είναι χαρακτηριστικό πως όταν ο αυτοκράτορας της Αυστρίας έμαθε για την εκτέλεση του Γρηγορίου ταραχτήκε τόσο πολύ, σαν να είχε εκτελεστεί ο ίδιος ο πάπας[13].

Και όμως, αυτός ο άνθρωπος, από την πρώτη στιγμή της ίδρυσης του ελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα, υπήρξε το θύμα της μεγαλύτερης εκστρατείας κατασυκοφάντησης που υπέστη ποτέ ιστορικό ή δημόσιο

πρόσωπο στον ελληνικό χώρο τα τελευταία διακόσια χρόνια. Ο Γρηγόριος Ε΄ κατηγορήθηκε και στιγματίστηκε ως «προδότης», «τουρκόφιλος», «τουρκόδουλος», εχθρός της Επανάστασης και της ελευθερίας των Ελλήνων.

Αριστεροί, δεξιοί, εθνικόφρονες, βασιλόφρονες, κομμουνιστές, δημοκράτες, φιλελεύθεροι, νεοφιλελεύθεροι, εκσυγχρονιστές, υπουργοί, βουλευτές, η Βουλή των Ελλήνων με ομόφωνη απόφασή της, αρχιεπίσκοποι, μητροπολίτες, θεολόγοι, ιστορικοί και διανοούμενοι όλων των ιδεολογικών παρατάξεων και κατευθύνσεων έχουν ενώσει εδώ και διακόσια χρόνια τις φωνές τους και τις πέννες τους προκειμένου να υποστηρίξουν, με τον πλέον απόλυτο και κατηγορηματικό τρόπο, ότι ο Γρηγόριος δεν ήταν τίποτε άλλο, παρά ένας άθλιος προδότης[14].

Και για το πετύχουν αυτό υπήρχε ένας και μοναδικός τρόπος: Να διαστρεβλώσουν και να παραχαράξουν την ιστορική πραγματικότητα. Και το έκαναν. Ψυχρά και αδίστακτα οργανωμένα και με σύστημα. Απέκρυσαν πηγές, παραποίησαν κείμενα, είπαν ψέμματα, μικρά, μεγάλα και μεγαλύτερα, κατασκεύασαν ανύπαρκτα γεγονότα, αποσιώπησαν υπαρκτά γεγονότα, απέτρεψαν ή απαγόρευαν την έρευνα σε όλα εκείνα τα σημεία όπου θα μπορούσε να αποκαλυφθεί η συκοφαντική τους δράση[15].

Δεν ωρρώδησαν προς ουδενός. Δεν δίστασαν ούτε στιγμή. Κατασυκοφάντησαν και κατασπίλωσαν έναν λιπόσαρκο γέροντα ογδόντα και πλέον ετών, που το μόνο του έγκλημα ήταν ότι είχε παραδώσει την πάλλευκη[16] ψυχή του πάνω σ' ένα ικρίωμα που είχε στηθεί μπροστά στην κεντρική πύλη του Ναού, όπου λίγες μόλις ώρες πριν αυτός ο ίδιος είχε τελέσει, με τον πιο εντυπωσιακό, αλλά ταυτόχρονα και τον πιο τραγικό τρόπο, την αναστάσιμη λειτουργία.

Μια από τις πλέον οργανωμένες πράξεις κατασυκοφάντησής του Γρηγορίου Ε΄ δεν αφορά στην ίδια την Επανάσταση του 1821, αλλά στην σχέση του Γρηγορίου με τον Ρήγα Φεραίο, που είχε σπείρει πρώτος τον σπόρο της Επανάστασης είκοσι και παραπάνω χρόνια πριν. Την σχέση του Γρηγορίου με τον Ρήγα την έχω διερευνήσει ήδη στην μελέτη μου για τον Γρηγόριο Ε΄ [17]. Όμως, επειδή όλη εκείνη η ανάλυση βρίσκεται συμπεπλεγμένη ανάμεσα σε ένα πλήθος άλλων πληροφοριών και αναλύσεων, μάλλον «χάνεται» μέσα σε όλον αυτόν τον όγκο. Γι' αυτό και συνέταξα αυτήν εδώ την μελέτη, με βάση όλο εκείνο το υλικό, το οποίο όμως αναθεώρησα και επεξεργάστηκα από την

αρχή, προσθέτοντας επιπλέον στοιχεία, κυρίως στην βιβλιογραφία, ώστε να διερευνηθεί με απόλυτη ιστορική ακρίβεια η στάση του Γρηγορίου απέναντι στο πρόσωπο και το έργο του Ρήγα Φεραίου, όποια και αν είναι αυτή.

Ένα από τα μεγαλύτερα σημεία αναφοράς της αναθεωρητικής ιστοριογραφίας σήμερα είναι η θέση της σχετικά με την στάση του Πατριαρχείου απέναντι στη Γαλλική Επανάσταση. Σύμφωνα μ' αυτήν, το Πατριαρχείο συνειδητοποίησε αμέσως την ολέθρια επιρροή των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης στην κοινωνική, πολιτική και θρησκευτική τάξη και εξέφρασε έντονα και επιθετικά την αντίδρασή του. Μέσα στα πλαίσια αυτής της επίθεσης εντάσσεται και η στάση του απέναντι στο Ρήγα, ο οποίος «καταδικάστηκε επίσημα[18] από την Εκκλησία κατά τη διάρκεια της σύντομης αλλά μαχητικής σε αντεπαναστατικές πρωτοβουλίες πρώτης πατριαρχίας του Γρηγορίου Ε' (1797-1798)»[19].

Πιο συγκεκριμένα, ο Γρηγόριος καταγγέλλεται πως αφώρισε ή αναθεμάτισε τον Ρήγα, ή ότι εξέδωσε ένα έγγραφο ενάντια στο Σύνταγμα του Ρήγα. Ή και τα δυο μαζί. Ειδικά ο Γ. Κορδάτος κατήγγειλε τον Γρηγόριο Ε' και ως τον ηθικό αυτουργό της σύλληψης και της εκτέλεσής του Ρήγα.

Όσοι μιλούν για καταδίκη ή αφορισμό του Ρήγα από τον Γρηγόριο, το μόνο κείμενο που παρουσιάζουν, προκειμένου να στηρίξουν τον ισχυρισμό τους, είναι μια επιστολή του Γρηγορίου Ε' προς τον μητροπολίτη Σμύρνης Άνθιμο[20], με ημερομηνία 1 Δεκεμβρίου 1798. Και μια εντελώς όμοια προς τον μητροπολίτη Παροναξίας Νεόφυτο[21].

Την επιστολή αυτή ο Κορδάτος την είχε προσδιορίσει ως «εγκύκλιο»[22]. Ως εγκύκλιο την χαρακτήρισαν στη συνέχεια και οι Α.Β. Δασκαλάκης[23], Ν.Ι. Πανταζόπουλος[24], Α. Κουμαριανού[25], R. Clogg[26], Ph.D. Apostoloroulos[27], C.M. Woodhouse[28]. Π.Μ. Κιτρομηλίδης[29], Α. Λιάκος[30]. Ο Α. Μάνεσης μάλιστα, κάνοντας επίδειξη και των θεολογικών του γνώσεων, την χαρακτηρίζει ως «ποιμαντική επιστολή (lettre pastorale)»[31], ενώ ο Κ.Θ. Δημαράς ως «ποιμαντορική εγκύκλιο». Και εφόσον είναι ποιμαντορική εγκύκλιος, φυσικό είναι και να απευθύνεται στο ποίμνιο, όπως ρητά αναφέρει ο Δημαράς: «Έχουμε [...] μία ποιμαντορική εγκύκλιο του πατριάρχη Γρηγορίου Ε', που συσταίνει στο ποίμνιό του, το 1798, να αποσύρει από την κυκλοφορία όσα αντίτυπα θα ελάχαιναν από ένα έργο του Ρήγα Βελεστινλή»[32]. Τέλος, η Ε. Τσιριμोकου την προάγει σε «επίσημη εγκύκλιο»[33], ο Φ. Ηλίου σε «πα-

τριαρχική και συνοδική εγκύκλιο»[\[34\]](#), ενώ ο Λ.Ι. Βρανούσης σε «ειδική “απανταχούσα”»[\[35\]](#).

Η συγκεκριμένη επιστολή του Γρηγορίου, όμως, δεν είναι εγκύκλιος. Κι αυτό διότι στερείται δύο από τα κυριώτερα στοιχεία που απαιτούνται, προκειμένου ένα εκκλησιαστικό κείμενο να χαρακτηριστεί ως εγκύκλιος, την ευρεία διάδοση και την μεγάλη δημοσιότητα. Έτσι, άλλωστε, ορίζει την έννοια της εγκυκλίου και ο Νικόδημος αγιορείτης στο Πηδάλιο: «Ἡ παροῦσα ἐπιστολή [...] εἶναι ἐγκύκλιος, ἥτοι καθολικὴ καὶ κοινὴ»[\[36\]](#).

Η επιστολή αυτή του Γρηγορίου, όμως, δεν γράφτηκε για να έρθει εις γνώσιν ενός μικρότερου ή μεγαλύτερου μέρους του χριστεπώνυμου πληρώματος της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Το αντίθετο. Το περιεχόμενο της δεν επιτρέπονταν να το πληροφορηθούν όχι μόνον οι απλοί χριστιανοί, αλλά ούτε και οι απλοί κληρικοί, καθώς επρόκειτο για μίαν απόρρητη προσωπική επιστολή του πατριάρχη προς τους υφισταμένους του μητροπολίτες. Επιστολή που περιείχε μάλιστα και κάποιες παρατηρήσεις τόσο απειλητικές και τόσο μειωτικές για τους μητροπολίτες, προς τους οποίους απευθύνονταν, ώστε να την καθιστούν αυτόχρημα μη δημοσιεύσιμη[\[37\]](#).

Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης επιστολής συνίσταται εξολοκλήρου από την αυστηρή εντολή του πατριάρχη προς τους κατά τόπους μητροπολίτες να αναζητήσουν και να βρουν όλα τα αντίτυπα από το Σύνταγμα του Ρήγα που τυχόν θα υπάρχουν στην περιοχή τους, να τα συγκεντρώσουν και να τα στείλουν αμέσως στον ίδιο[\[38\]](#). Και τους το υπενθυμίζει αυτό τρεις φορές.

Εκείνο που παρατηρεί αμέσως ο αναγνώστης αυτής της επιστολής είναι ότι ο πατριάρχης δεν λέει ούτε μία λέξη προκειμένου να καταδικάσει τον συγγραφέα του συγκεκριμένου κειμένου, ενώ δεν αναφέρει ούτε τ' όνομα του «ή, έστω και έμμεσα, [την] προέλευση του φυλλαδίου»[\[39\]](#). Δηλαδή το όνομα του Ρήγα. Αυτό έφερε σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση τους ειδικούς ερευνητές.

Ο Λ. Βρανούσης, για παράδειγμα, με φανερό αμηχανία παρατηρεί τα εξής:

«Δεν είναι ίσως τυχαίο το ότι κατακρίνεται το περιεχόμενο του εντύπου, αλλά δεν μνημονεύεται καν ο συντάκτης του κειμένου ή, έστω και έμμεσα, η προέλευση του φυλλαδίου. Συνηθισμένο ήταν, σε παρόμοιες περιπτώσεις, να καταδικάζεται ονομαστικά ο συντάκτης του έργου, να στηλιτεύονται ως όρ-

γανα του αρχεκάκου όφεως, λυμεώνες, λιμπερτίνοι, άθρει, αφορισμένοι και κατάρατοι αυτοί που θέτουν σε κυκλοφορία τέτοια ψυχοφθόρα έντυπα. Εδώ καμμιά λέξη, κανέννας χαρακτηρισμός για τον “ένοχο”. Το σώμα του εγκλήματος μόνον να εξαφανισθή...»[40].

Ο Φ. Ηλιού, επίσης, για να δικαιολογήσει το ότι ο Γρηγόριος αποφεύγει επιμελώς οποιαδήποτε αναφορά στον ίδιο τον Ρήγα, ισχυρίζεται πως «[η] “Νέα Πολιτική Διοίκησης” κυκλοφόρησε ως έργο ανώνυμο και ως έργο ανώνυμο προκάλεσε την πατριαρχική αντίδραση»[41]. Επιχείρημα, όμως, που δεν ακούγεται και πολύ πειστικό.

Αυτά είναι τα δεδομένα της συγκεκριμένης ιστορικής πηγής, τα οποία μάλλον δεν βρίσκουν και πολύ χρήσιμα όσοι θέλουν να προβαίνουν σε «ιδεολογική χρήση της ιστορίας», σύμφωνα με τον τόσο εύστοχο όρο που έπλασε πρώτος ο Φ. Ηλιού[42]. Είναι όμως τώρα ο ίδιος ο Φ. Ηλιού ο οποίος αποφάσισε να προβεί τόσο απροκάλυπτα στην ιδεολογική χρήση της ιστορίας, την οποία άλλοτε με τόσο ζήλο είχε καταγγείλει[43]. Έτσι, όπως συμβαίνει κάθε φορά, θα υποκαταστήσει -και αυτός- την ιστορική ανάλυση με έναν ιδεολογικό, αξιωματικό λόγο, ο οποίος θα αγνοεί πλήρως τις ιστορικές πραγματικότητες, οι οποίες πλέον δεν ενδιαφέρουν[44].

Όπως είδαμε, ο Φ. Ηλιού πρώτα «αναβάθμισε» την προσωπική και απόρρητη επιστολή του Γρηγορίου σε «πατριαρχική και συνοδική εγκύκλιο». Στόχος του ήταν να δώσει στο συγκεκριμένο κείμενο βαρύτητα και διαστάσεις που αυτό δεν είχε, με σκοπό την κατασκευή ανύπαρκτων τεκμηρίων και αποδείξεων, ώστε να επιτευχθεί η κατασυκοφάντηση του πατριάρχη σχετικά με την στάση του απέναντι στον Ρήγα. Αλλά και σ’ αυτό δεν πρωτοτυπεί. Ο Λ.Ι. Βρανούσης, δεκαετίες πριν, είχε χαρακτηρίσει αυτήν την συγκεκριμένη πατριαρχική επιστολή ως «ειδική “απανταχούσα”»[45].

Το εντυπωσιακό εδώ είναι πως ο Φ. Ηλιού εκπλήσσεται που «η εγκύκλιος αυτή», η ανύπαρκτη, «δεν έχει, ακόμη, επισημανθεί σε πατριαρχικούς κώδικες»[46]. Ταυτόχρονα όμως αναγκάζεται να παραδεχτεί πως «γνωρίζουμε την αυστηρή πατριαρχική αποδοκιμασία και καταδίκη μόνο μέσα από την πατριαρχική εγκύκλιο η όποια ζητούσε την κατάσχεση των αντιτύπων πού κυκλοφορούσαν: τα υπόλοιπα, όσα θα έπρεπε να έχουν προηγηθεί, λείπουν»[47].

Στη συνέχεια δεν διστάζει ακόμη και να παραποιήσει το περιεχόμενό της, λέγοντας χαρακτηριστικά: «Και απειλούνται οι ίδιοι οι ιεράρχες με αυστηρές εκκλησιαστικές ποινές [...], στην περίπτωση που διαπιστωθεί ότι το “τοιούτον σύγγραμμα” κυκλοφόρησε στην επαρχία τους χωρίς οι ίδιοι να το ανακαλύψουν ή να το καταγγείλουν»[\[48\]](#). Ο πατριάρχης, βέβαια, ποτέ δεν ζήτησε από τους μητροπολίτες του να «καταγγείλουν» το Σύνταγμα του Ρήγα. Ούτε καν να το καταστρέψουν δεν τους παράγγειλε, παρά τα όσα ισχυρίζεται ο Ν.Ι. Πανταζόπουλος[\[49\]](#). Αντίθετα, το μόνο που τους είχε ζητήσει, και μάλιστα ιδιαιτέρως επιτακτικά, ήταν να στείλουν σε αυτόν τον ίδιο, στην Κωνσταντινούπολη, όλα τα αντίτυπα του Συντάγματος του Ρήγα που τυχόν θα έβρισκαν στην περιοχή τους. Αμέσως.

Ο Φ. Ηλιού, αναφερόμενος πάντοτε στην καταδίκη του Συντάγματος του Ρήγα, εκτιμά επίσης ότι «θα μπορούσε εύλογα να υποθέσει κανείς, ότι εξακολουθεί να λανθάνει το αναλυτικό κείμενο της καταδίκης του έργου του Ρήγα και του συντάκτη του, και ο ενδεχόμενος αφορισμός του»[\[50\]](#). Το θέμα του αφορισμού του Ρήγα έχει στην σκέψη του Φ. Ηλιού μια αξιοσημείωτη εξέλιξη. Στην αρχή είχε ισχυριστεί πως ο Γρηγόριος Ε΄ αφόρισε (μόνον) το Σύνταγμα του Ρήγα[\[51\]](#). Εδώ κάνει τώρα λόγο για «ενδεχόμενο αφορισμό» του ίδιου του Ρήγα. Και επειδή η ιδεολογική χρήση της ιστορίας πρέπει να ολοκληρωθεί, ο αφορισμός του Ρήγα θα καταστεί για τον Φ. Ηλιού, προϊόντος του χρόνου, ακλόνητη βεβαιότητα. Χωρίς, φυσικά, να υπάρξει ποτέ η παραμικρή έστω αναφορά στις πηγές για κάτι τέτοιο. Έτσι, σε μεταγενέστερα κείμενα του θα διαβεβαιώνει πλέον τον αναγνώστη του πως «τον Ρήγα τον αφόρισε η Εκκλησία»[\[52\]](#), ή ότι «αφορίστηκαν για έργα που είχαν δημοσιεύσει ο Χριστόδουλος Παμπλέκης (1793), ο Ρήγας Βελεστινλής (1798), ίσως και άλλοι (Π. Κοδρικάς)»[\[53\]](#). Και δεν φτάνει που εκφέρει ένα τέτοιο κατάφωρο ψεύδος, θα ειρωνευτεί κιόλας τον ανύπαρκτο αφορισμό: «Τον Ρήγα τον αφόρισε η Εκκλησία. Θα ξέρετε όλοι, ως ευσεβή τέκνα της ορθοδόξου εκκλησίας, ότι, όταν σε αφορίζει η εκκλησία, μένεις εις τους αιώνας των αιώνων τυμπανιαίος και πτώμα οδωδός, το οποίο δεν γίνεται χους εάν δεν αρθεί ο αφορισμός»[\[54\]](#).

Για αφορισμό του Ρήγα δεν είχε τολμήσει να μιλήσει ούτε ο Κορδάτος. Ο πρώτος που έκανε λόγο για κάτι τέτοιο ήταν ο Λ.Ι. Βρανούσης, ο οποίος υποστήριξε, χωρίς τον παραμικρό δισταγμό, ότι «το Πατριαρχείο υποχρε-

ώθηκε να εκδώσει ειδική “απανταχούσα”, για να εμποδίσει, με αφορισμούς και κατάρες, τη διάδοση του ανατρεπτικού αυτού εντύπου»[\[55\]](#), δηλαδή του Συντάγματος του Ρήγα. Σε αφορισμό/αναθεματισμό του Ρήγα αναφέρθηκαν επίσης και οι Π.Μ. Κιτρομηλίδης, Τ. Βουρνάς και C.M. Woodhouse[\[56\]](#), για να περιοριστούμε μόνον στους «επαγγελματίες» ιστορικούς και ερευνητές.

Και εκπλήσσεται κανείς πολύ δυσάρεστα από το ότι τόσοι επιστήμονες ιστορικοί, υποκύπτοντας στα ιδεολογικά τους στερεότυπα, παραποιούν αδίστακτα ιστορικά τεκμήρια, ενώ παρουσιάζουν ανύπαρκτα ιστορικά γεγονότα ως δεδομένες πραγματικότητες.

Τέλος, ο Φ. Ηλιού δεν διστάζει να εξισώσει ηθικά την ανύπαρκτη καταδίκη του Ρήγα από το Πατριαρχείο με την ίδια την εκτέλεσή του: «Στις αποφάσεις των πολιτικών αρχών της Αυστριακής και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι όποιες οδήγησαν στη σύλληψη και την εκτέλεση τού Ρήγα και των συντρόφων του, [...] το Οικουμενικό Πατριαρχείο έρχεται, όπως ταίριαζε στην παράδοσή του, να προσθέσει τη δική του, πνευματική και εμπράγματο καταδίκη»[\[57\]](#).

Όμως, όσο και αν αναδεικνύουμε και αποδεικνύουμε την ανεπίτρεπτη προκατάληψη με την οποία αντιμετώπισαν όλοι αυτοί οι ιστορικοί την σχέση του Γρηγορίου Ε΄ με τον Ρήγα, το ερώτημα παραμένει: Γιατί ο Γρηγόριος ζήτησε από τους υφισταμένους του μητροπολίτες να συγκεντρώσουν όσα αντίτυπα από το Σύνταγμα του Ρήγα θα έβρισκαν στις επαρχίες τους και να του τα στείλουν στο Πατριαρχείο; Για να απαντήσουμε σε αυτό, πρέπει να αντιληφθούμε τη θέση και την ευθύνη του πατριάρχη απέναντι στο ίδιο του το ποίμνιο, δηλαδή απέναντι σε όλους τους ορθόδοξους χριστιανούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο Ρήγας είχε συλληφθεί και εκτελεστεί λίγους μόλις μήνες πριν. Πράγμα που σήμαινε πως η όποια ελπίδα των υπόδουλων Ελλήνων για ένα νέο επαναστατικό κίνημα, τουλάχιστον για τότε, είχε χαθεί μαζί του[\[58\]](#). Ο πατριάρχης είχε προσωπική ευθύνη να διαφυλάττει τις ζωές και τον ομαλό βίο των χριστιανών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το αίμα των ορλωφικών ήταν ακόμη πολύ νωπό[\[59\]](#). Και μετά από την αποκάλυψη της επαναστατικής δράσης του Ρήγα και των συντρόφων του, η ύπαρξη και μόνο κάθε είδους επαναστατικών βιβλίων και φυλλαδίων στα χέρια οποιουδήποτε Έλληνα συνιστούσε, από μόνη της, θανάσιμο κίνδυνο για όλους. Διότι στην πε-

ρίπτωση που τα ανακάλυπταν οι «οθωμανικές αρχές», θα εκδικούνταν τους ανυπεράσπιστους ραγιάδες με ατέλειωτα λουτρά αίματος. Ήταν λοιπόν αδήριτη ανάγκη όλα τα αντίγραφα από το Σύνταγμα του Ρήγα, που τυχόν υπήρχαν ακόμη στα χέρια κάποιων απλών χριστιανών, να περιέλθουν αμέσως στην κατοχή του τοπικού επισκόπου, και μέσω αυτού, στην κατοχή του ίδιου του πατριάρχη. Διότι αν προλάβαιναν και τα έβρισκαν πρώτοι οι Τούρκοι, όχι μόνον θα εκτελούσαν με τον πλέον μαρτυρικό τρόπο εκείνους που θα τα κατείχαν, αλλά θα προέβαιναν και σε ασυγκράτητα αντίποινα εναντίον των χριστιανών όλης εκείνης της περιοχής.

Η σύλληψη του Ρήγα και ο Γρηγόριος Ε΄.

Ο Ρήγας Φεραίος συνελήφθη στις 19 Δεκέμβριου (ν.η.μ.) 1797 από τις αυστριακές αρχές, στην Τεργέστη. Στην συνέχεια ακολούθησε η αποτυχημένη απόπειρά του να αυτοκτονήσει και η νοσηλεία του σε νοσοκομείο ως τις αρχές Φεβρουαρίου του 1798. Κατόπιν οδηγήθηκε στη Βιέννη, όπου και ανακρίθηκε. Είναι χαρακτηριστικό πως για την πορεία των ανακρίσεων ενημερώνονταν ο ίδιος ο αυτοκράτορας. Μετά το πέρας των ανακρίσεων, και ως αποτέλεσμα μιας άθλιας συναλλαγής μεταξύ Αυστρίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο Ρήγας και οι σύντροφοί του, οχτώ συνολικά άτομα, παραδόθηκαν στις 10 Μαΐου (ν.η.μ.) 1798 στις τουρκικές αρχές του Βελιγραδίου «laut Recepisse» (ἐπὶ ἀποδείξει)[\[60\]](#).

Στις 25 Μαΐου (ν.η.μ.) ο πρέσβης της Αυστρίας στην Κωνσταντινούπολη von Herbert-Rathkeal έστειλε μια αναφορά στον υπουργό Εξωτερικών της Αυστρίας von Cobenzl[\[61\]](#), ο οποίος μόλις είχε αντικαταστήσει στη θέση αυτή τον von Thugut[\[62\]](#). Με αυτήν την αναφορά του ο πρέσβης απαντάει στο τελευταίο έγγραφο που είχε λάβει από τον υπουργό του. Ένα έγγραφο με το οποίο ο Αυστριακός υπουργός εξωτερικών πληροφορούσε τον πρέσβη του στην Κωνσταντινούπολη ότι ο Ρήγας και οι σύντροφοί του είχαν πλέον παραδοθεί στους Τούρκους, και ότι βρίσκονταν ήδη στο Βελιγράδι. Και είναι η παράθεση αυτής της είδησης ο τρόπος με τον οποίον ξεκινάει ο von Herbert-Rathkeal την δική του αναφορά:

«Λαμβάνω διὰ τοῦ ἐγγράφου τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος τὴν εἴδησιν τῆς εἰς Βελιγράδιον ἀποστολῆς τῶν ὀκτῶ ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων ραγιάδων»[\[63\]](#).

Στη συνέχεια ο πρέσβης περιέγραψε στον υπουργό του ένα σχέδιο που είχε συλλάβει σχετικά με την τύχη του Ρήγα και των συντρόφων του.

Εκθέτοντας το σχέδιό του αυτό, το πρώτο που ζητάει ο πρέσβης από τον πολιτικό του προϊστάμενο είναι να απαγορευτεί αμέσως στον πασσά του Βελιγραδίου να ανακρίνει τον Ρήγα και τους συντρόφους του, ώστε όλοι αυτοί να μεταφερθούν στην Κωνσταντινούπολη και να παραδοθούν στα χέρια του πατριάρχη:

«Πρὸς πρόληψιν παντὸς σκανδάλου καὶ πάσης καταχρήσεως, ἡ γνώμη μου ἦτο ν' ἀπαγορευθῆ εἰς τὸν πασσᾶν τοῦ Βελιγραδίου ἡ ἐξέτασις τῶν Ἑλλήνων τούτων, νὰ μεταφερθῶσι δ' ἐνταῦθα καὶ παραδοθῶσιν εἰς τὸν πατριάρχην, ἀρχηγὸν ὄντα τοῦ ἔθνους»[\[64\]](#).

Και για να τον πείσει να αποδεχτεί το σχέδιο του, ο von Herbert-Rathkeal διαβεβαίωσε τον von Cobenzl πως ο πατριάρχης ήταν αντίθετος με την Γαλλική Επανάσταση:

«[N]ὰ μεταφερθῶσι δ' ἐνταῦθα καὶ παραδοθῶσιν εἰς τὸν πατριάρχην, ἀρχηγὸν ὄντα τοῦ ἔθνους, ἱεράρχην συνετόν, πολέμιον τῶν γαλλικῶν ἀρχῶν, καὶ εἶπερ τινὰ ἐνδιαφερόμενον ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῆς τάξεως, καὶ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ πλήθους τῶν ἀθῶων ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐνόχων»[\[65\]](#).

Ο πρέσβης διαβεβαίωσε επίσης τον υπουργό του πως το σχέδιό του είχε αρέσει και στον μεγάλο διερμηνέα Κωνσταντίνο Υψηλάντη, ο οποίος του είχε υποσχεθεί πως θα έκανε ότι περνούσε από το χέρι του για να το προωθήσει:

«Τὸ διάβημα τοῦτο ἤρρεσεν εἰς τὸν διερμηνέα τῆς Πύλης, ὅστις ὑπεσχέθη ν' ἀκολουθήσῃ αὐτό, καθ' ὅσον ἐξήρτητο ἀπ' αὐτοῦ»[\[66\]](#).

Και είναι πάρα πολύ σημαντικό να επισημάνουμε, για άλλη μια φορά, πως ο von Herbert-Rathkeal πρότεινε το σχέδιό του αυτό μόνον αφού είχε μάθει ότι η κυβέρνησή του είχε παραδώσει τον Ρήγα και τους συντρόφους του στους Τούρκους, στο Βελιγράδι.

Από 'δω ξεκινάει μια συνειδητή διαστρέβλωση της ιστορικής πραγματικότητας, η οποία υπερβαίνει την απλή ιδεολογική σκοπιμότητα και μετασχηματίζεται σε αδίστακτη κατασυκοφάντηση του Γρηγορίου Ε' σχετικά με την σύλληψη και τον θάνατο του Ρήγα. Ο πρώτος που άνοιξε τον δρόμο για την παραχάραξη των πηγών και την διαστρέβλωση των γεγονότων σχετικά με αυτό το θέμα υπήρξε ο Κορδάτος, ο οποίος έγραφε το 1931:

«Ακόμα και όταν ο Ρήγας εἶταν στην αυστριακή φυλακή, κατά το λέγειν του αυστριακού πρεσβευτή στην Πόλη Ράτκην, ο Γρηγόριος [...] φρόντιζε όχι

για να απολυθούν ο Ρήγας και οι σύντροφοί του από τη φυλακή, μα για να παραδοθούν στις τουρκικές αρχές. Μάλιστα τόσο αυτός όσο και οι Φαναριώτες που είχαν μεγάλα αξιώματα στην Πύλη, ενεργούσαν για να παραδοθούν ο Ρήγας και οι σύντροφοί του πρώτα στο Πατριαρχείο. Κι' αυτό για να ξεμπερδέψουνε μόνοι τους το Ρήγα και να πάνε το κεφάλι του πεσκέσι στο Σουλτάνο»[\[67\]](#).

Επίσης και το 1957:

«Ο Γρηγόριος, πριν ακόμα παραδοθούν στους Τούρκους ο Ρήγας και οι σύντροφοί του, πλησίασε τον Αυστριακό πρεσβευτή όχι για να σώσει το Ρήγα, μα για να τον βγάλει από τη μέση. [...]

Ο Πατριάρχης Γρηγόριος φοβότανε μην τυχόν ο Αυστριακός πρεσβευτής Ράτκηλ που επηρεασμένος από Έλληνες εμπόρους της Πόλης, έδειχνε έμμεσα ενδιαφέρον για την τύχη του Ρήγα και των συντρόφων του, τα καταφέρει να πείσει την κυβέρνησή του να μην παραδώσει το Ρήγα στις τουρκικές αρχές»[\[68\]](#).

Σύμφωνα λοιπόν με τον Κορδάτο, ο Γρηγόριος Ε' είχε πλησιάσει τον Αυστριακό πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη όσο ο Ρήγας ήταν ακόμη στις αυστριακές φυλακές. Και αυτό το έκανε ο πατριάρχης, διότι ήθελε να διασφαλίσει ότι αυστριακή κυβέρνηση θα παρέδιδε οπωσδήποτε τον Ρήγα στις τουρκικές αρχές. Και ήταν ο Γρηγόριος που ενεργούσε, ώστε να παραδίδονταν ο Ρήγας πρώτα στο Πατριαρχείο. Και αυτό διότι ήθελε ο πατριάρχης να έσφαζε, προφανώς μόνος του, τον Ρήγα, και να πρόσφερε έτσι «πεσκέσι» το κεφάλι του Ρήγα στον σουλτάνο. Και όλα αυτά, ο Κορδάτος υποστηρίζει ότι τα στηρίζει στο «λέγειν του Ράτκηλ».

Είναι φανερό πως όλα αυτά τα έγραφε ο Κορδάτος για δεκαετίες, διότι βασίζονταν σε μια ακλόνητη βεβαιότητα: Πως κανείς από τους αναγνώστες του δεν θα ανέτρεχε στην μοναδική πηγή που υπάρχει σχετικά με όλα τα παραπάνω, δηλαδή στο βιβλίο των Λεγράνδ-Λάμπρου, ώστε να επιβεβαιώσει ή να διαψεύσει, ο αναγνώστης, το «λέγειν» όχι του «Ράτκηλ», αλλά του ίδιου του Κορδάτου. Γιατί αλλιώς δεν θα έλεγε τέτοια τερατώδη ψέμματα.

Δεν θα έλεγε δηλαδή ότι είχε πλησιάσει ο Γρηγόριος Ε' τον von Herbert-Rathkeal, προκειμένου να τον πείσει να παραδώσουν οι Αυστριακοί τον Ρήγα στους Τούρκους. Πράγμα που ο von Herbert-Rathkeal δεν αναφέρει στις υπηρεσιακές του αναφορές ούτε ως υποψία.

Ούτε θα τολμούσε ο Κορδάτος να παρουσιάσει το σχέδιο του von Herbert-Rathkeal για τον Ρήγα ως σχέδιο του πατριάρχη. Το οποίο μάλιστα υποτίθεται πως το είχε εξυφάνει ο Γρηγόριος όσο ο Ρήγας ήταν ακόμη στις αυστριακές φυλακές. Κι αυτό διότι ο αναγνώστης του θα διάβαζε στο έργο των Λεγράνδ-Λάμπρου την αναφορά του ίδιου του «Ράτκηλ», όπου ο αυστριακός διπλωμάτης αναφέρει ξεκάθαρα πως το σχέδιο για την παράδοση του Ρήγα στα χέρια του πατριάρχη ήταν δικό του. Δηλαδή του ίδιου του von Herbert-Rathkeal. Θα διάβαζε επίσης πως ο πρέσβης αυτό του το σχέδιο δεν το είχε προτείνει κατευθείαν στον πατριάρχη, αλλά στον μεγάλο διερμηνέα Κ. Υψηλάντη.

Και το κυριώτερο απ' όλα: Ο αναγνώστης του Κορδάτου που θα είχε τη δυνατότητα να διαβάσει το έργο των Λεγράνδ-Λάμπρου θα διαπίστωνε ότι το σχέδιο για την παράδοση του Ρήγα στα χέρια του πατριάρχη ο Αυστριακός πρέσβης το συνέλαβε μόνον αφότου έμαθε ότι ο Ρήγας είχε παραδοθεί πια στα χέρια των Τούρκων, στο Βελιγράδι.

Για να συνοψίσουμε:

Παρά την συστηματική και μεθοδευμένη απόπειρα του Κορδάτου να διαστρέψει και να παραχαράξει πλήρως τα ιστορικά δεδομένα και τις σχετικές πηγές, η αλήθεια είναι ότι στις εκθέσεις του von Herbert-Rathkeal προς τον υπουργό Εξωτερικών της κυβέρνησής του

α) δεν υπάρχει ούτε η παραμικρή αναφορά, ούτε η ελάχιστη υπόνοια, ότι ο Γρηγόριος Ε΄ είχε «πλησιάσει» ποτέ τον Αυστριακό πρέσβη, και μάλιστα προκειμένου να παραδοθεί ο Ρήγας στους Τούρκους.

β) Όπως ο ίδιος ο von Herbert-Rathkeal ρητά αναφέρει, το σχέδιο για την παράδοση του Ρήγα στον πατριάρχη ήταν δικό του, και όχι του πατριάρχη. Είναι όμως αληθές πως αυτό έγινε αμέσως δεκτό από τον Γρηγόριο Ε΄. Διότι δεν θα ήταν δυνατόν να είχε εκφράσει ο Υψηλάντης την θετική του γνώμη, αν δεν είχε συνεννοηθεί προηγουμένως με τον ίδιο τον πατριάρχη, προκειμένου να έπαιρνε και την δική του έγκριση.

γ) Το σχέδιο του για τον Ρήγα ο Αυστριακός πρέσβης το πρότεινε αφού πρώτα είχε μάθει ότι η κυβέρνησή του είχε ήδη παραδώσει τον Ρήγα και τους συντρόφους του στους Τούρκους, στο Βελιγράδι. Γι' αυτό και το συγκεκριμένο σχέδιο είχε δύο σκέλη: 1) Να απαγορευτεί στον πασσά του Βελιγραδίου να ανακρίνει τον Ρήγα, και 2) να μεταφερθούν αμέσως ο Ρήγας και οι σύντροφοί

του από το Βελιγράδι στην Κωνσταντινούπολη, με σκοπό να παραδοθούν στα χέρια του πατριάρχη.

δ) Δεν υπήρχε κανένας λόγος να προσπαθήσει να πείσει ο πατριάρχης τον Αυστριακό πρέσβη, προκειμένου να παραδίδονταν ο Ρήγας στους Τούρκους. Κι αυτό διότι το συγκεκριμένο αίτημα το είχε υποβάλει ήδη η οθωμανική στην αυστριακή Κυβέρνηση με τον πλέον επίσημο τρόπο, και συγκεκριμένα ο ρεΐς εφέντη, δηλαδή ο υπουργός Εξωτερικών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Στην πραγματικότητα, η παράδοση του Ρήγα και των συντρόφων στα χέρια των Τούρκων ήταν το αποτέλεσμα μιας αποκρουστικής συναλλαγής μεταξύ της Αυστρίας και της Τουρκίας. Προκαλεί αγανάκτηση ο ψυχρός και «υπηρεσιακός» τρόπος με τον οποίο περιγράφει ο von Herbert-Rathkeal αυτήν ακριβώς την συναλλαγή:

«Πρὸς δὲ τὸν ρεΐς εφέντην εἶχον ἀναγγεῖλει κατὰ πρῶτον τὴν εὐνοϊκὴν ἀπάντησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν κρατουμένων Ἑλλήνων ραγιαδῶν, καὶ εἶχον ἀπαιτήσῃ καὶ ἐγὼ, ὡς ἀντάλλαγμα, τὸ νὰ ἐξασφαλισθῇ εἰς ἡμᾶς ἡ ἀμοιβαιότης, στηριζόμενος εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας ἀλλήλων, πρὸς καταστροφὴν τῶν ἄκρως ἐπικινδύνων σπερμάτων τῆς δημοκρατίας. Ὁ Αττίφ Αχμέτ μοὶ ἀπέτεινε τότε εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, καὶ ἐσημείωσε τὰς λοιπὰς προτάσεις πρὸς ἀναφοράν, ἐνισχύων μάλιστα αὐτὰς διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παρατηρήσεων.

Ἐπ’ ἐσχάτων δὲ ἀνεκοίνωσα εἰς αὐτὸν ὁμοίως τὴν ἀποστολὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς Βελιγράδιον, καὶ ἐπανέλαβον τὰς ἀξιώσεις μου περὶ τοῦ ἀνταλλάγματος. Ἀπήντησε δὲ ὅτι ἔλαβε [...] τὴν [...] ἀγγελίαν, καὶ διὰ μακρῶν ἔκαμε λόγον περὶ τῆς ἐπιφάνους ὑπηρεσίας, ἣν παρέσχομεν εἰς τὴν Πύλην, μὲ παρεκάλεσε δὲ νὰ διαβιβάσω ἐπ’ ὀνόματί του εἰς τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα τὴν ἐπίσημον ἔκφρασιν τῆς ἰδιαζούσης εὐγνωμοσύνης του. Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀντάλλαγμα [...], μὲ προέτρεψε νὰ παρουσιάσω [...] μικρὸν ὑπόμνημα, καὶ ὑπεσχέθη τὴν πρὸς ἐμὲ ἀνακοίνωσιν τῶν διαταγῶν, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἐκδοθῶσι περὶ τούτου, πιστεύων ὅτι ὁ ἡμέτερος σκοπὸς ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἀρκετὰ καλῶς»^[69].

Κλείνοντας την συγκεκριμένη ενότητα, πρέπει να σημειώσουμε πως ακόμη και ο Λ.Ι. Βρανούσης είχε υποστηρίξει ότι ο von Herbert-Rathkeal πρότεινε «να μεταφερθούν οι “συνωμότες” όχι στο Βελιγράδι, αλλά στην

Κωνσταντινούπολη, να παραδοθούν... στον πατριάρχη! Έτσι, θα τους παρέδιδε (αναγκαστικά) στους τούρκους ο πατριάρχης(!), ενώ η Αυστρία θα παρίστανε την αθώα περισσότερα»[\[70\]](#).

Συμπλέοντας με τον Κορδάτο, ο Βρανούσης θεωρεί ως δεδομένο πως την στιγμή που ο Αυστριακός πρέσβης πρότεινε το σχέδιό του, ο Ρήγας βρίσκονταν ακόμη στις αυστριακές φυλακές. Γι' αυτό και ο «σατανικός» διπλωμάτης εισηγήθηκε στον υπουργό του να μεταφέρουν οι Αυστριακοί τον Ρήγα όχι στο Βελιγράδι, αλλά κατευθείαν στον πατριάρχη, στην Κωνσταντινούπολη. Και ο πατριάρχης, τι θα έκανε, θα τους παρέδιδε στα χέρια των Τούρκων, και έτσι οι Αυστριακοί θα... σφύριζαν αδιάφορα!

Όμως, αυτό το κατά τα άλλα εντυπωσιακό και εξόχως “δολοπλόκο” σχέδιο στην πραγματικότητα δεν είναι του von Herbert-Rathkeal, αλλά του ίδιου του... Βρανούση. Διότι, όπως είδαμε, εκείνο που στ' αλήθεια είχε προτείνει ο Αυστριακός πρέσβης ήταν η μεταφορά του Ρήγα από το Βελιγράδι στην Κωνσταντινούπολη.

Αυτή η ωμή παραχάραξη συγκεκριμένων ιστορικών γεγονότων από τον Βρανούση δεν πρέπει να μας εκπλήσσει. Είναι ο ίδιος άνθρωπος που σε άλλο κείμενό του ισχυρίστηκε ότι στην επιστολή που είχε στείλει ο Γρηγόριος Ε' σχετικά με το Σύνταγμα του Ρήγα συμπεριέλαβε αφορισμούς και κατάρες, προκειμένου να εμποδίσει την διάδοση του Συντάγματος του Ρήγα[\[71\]](#). Αφορισμοί και κατάρες που βέβαια δεν υπάρχουν πουθενά στο συγκεκριμένο κείμενο, όπως είδαμε.

Το σχέδιο του von Herbert-Rathkeal δεν ήταν το «σατανικό σχέδιο» ενός «πονηρού» και «καταχθόνιου διπλωμάτη», όπως θέλει να το παρουσιάζει και πάλι ο Βρανούσης[\[72\]](#). Αντίθετα, ήταν η απέλπιδα προσπάθεια ενός διπλωμάτη σε απόγνωση, ο οποίος έβλεπε ότι θα χρεώνονταν η πατρίδα του το άγος μιας από τις πιο ατιμωτικές πράξεις που είχε διαπράξει ποτέ Κυβέρνηση ευρωπαϊκού κράτους στην νεώτερη ιστορία: Την παράδοση οχτώ πατριωτών στα χέρια του αιμοσταγούς τυράννου τους, για να υποστούν έναν φριχτό θάνατο.

Ήδη σε προηγούμενη αναφορά του, ο von Herbert-Rathkeal είχε απότρέψει τον υπουργό του[\[73\]](#) από το να επιδώσει στην Πύλη την επίσημη απόφαση της Αυστρίας για την παράδοση του Ρήγα και των συντρόφων του στα χέρια των Τούρκων. Κι αυτό διότι, όπως σημειώνει ο Αυστριακός πρέσβης,

«διὰ τῆς παραδόσεως τῶν ἐγγράφων τούτων εἰς τὴν Πύλην καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀποδόσεως εἰς αὐτὰ χαρακτηῆρος ἐπισήμου, ἢ αὐτοκρατορική αὐλή ἠδύνατο νὰ καταστῆ μισητὴ εἰς ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος»[\[74\]](#).

Αν τυχόν στείλουμε στους Τούρκους επίσημα έγγραφα για να τους ανακοινώσουμε την παράδοση του Ρήγα στα χέρια τους, αυτοί θα το κάνουν κυριολεκτικά «βούκινο» και θα το διαλαλήσουν με κάθε δυνατό τρόπο. Και τότε θα μας μισήσει όλο το Ελληνικό έθνος, λέει ο von Herbert-Rathkeal στον υπουργό του.

Ο πρέσβης έτρεμε στην ιδέα του μίσους που θα ξεσηκώνονταν στις καρδιές όλων των Ελλήνων εναντίον των Αυστριακών, με το άκουσμα, και μόνο, της απόφασης για την παράδοση του Ρήγα στους Τούρκους. Μπορούμε λοιπόν να φανταστούμε πόσο έτρεμε το μίσος των Ελλήνων εναντίον της Αυστρίας, τώρα που θα μάθαιναν ότι οι Αυστριακοί είχαν παραδώσει τελικά τον Ρήγα στους Τούρκους[\[75\]](#). Είναι αλήθεια λοιπόν πως ο von Herbert-Rathkeal με το σχέδιό του επεδίωκε «να ελαφρύνει ή να εξαλείψει την ενοχή της Αυστρίας»[\[76\]](#). Όχι όμως με το «να φορτώσει όλη την ευθύνη και την κατακραυγή για το έγκλημα στον Πατριάρχη...»[\[77\]](#), αλλά για να επιτύχει τελικά την διάσωση του Ρήγα, καθώς αυτός θα ήταν ο μοναδικός τρόπος για να ξεχαστεί η αυστριακή παλιανθρωπιά.

Στην πραγματικότητα, το σχέδιο που συνέλαβε ο αυστριακός πρέσβης σχετικά με τον Ρήγα ήταν ξεκάθαρα ένα σχέδιο διάσωσης, αφού και μόνον η πρότασή του να διαταχτεί ο πασάς του Βελιγραδίου να στείλει τον Ρήγα και τους άλλους στην Κωνσταντινούπολη ισοδυναμούσε με κανονική απόπειρα απελευθέρωσης. Κι αυτό διότι εκείνη την εποχή οι δρόμοι δεν ήταν καθόλου ασφαλείς, λόγω της ανεξέλεγκτης δράσης διάφορων ένοπλων ομάδων. Πράγμα που σημαίνει ότι υπήρχε πολύ σοβαρό ενδεχόμενο οι συλληφθέντες κατά την διάρκεια του ταξιδιού να δραπετεύσουν[\[78\]](#). Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ο πασάς του Βελιγραδίου δεν ήθελε επ' ουδενί να πράξει κάτι τέτοιο[\[79\]](#). Και επειδή ο Βρανούσης δυσκολεύεται ν' αποφασίσει για το αν ήταν «ο πασάς ή ο καϊμακάμης του Βελιγραδίου, ο οποίος θανάτωσε στο Βελιγραδί»[\[80\]](#) τον Ρήγα και τους συντρόφους του, να εξηγήσουμε εδώ πως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, διότι ο καϊμακάμης του Βελιγραδίου είχε λάβει ήδη από τον Ιούλιο του 1797 τον τίτλο του πασσά των δύο ιππουρίδων[\[81\]](#).

Το σχέδιο του von Herbert-Rathkeal όμως ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνο κυρίως για τον πατριάρχη. Κι αυτό διότι ο Γρηγόριος Ε΄ έδειχνε πρόθυμος να πρωταγωνιστήσει στην διάσωση ανθρώπων οι οποίοι είχαν διαπράξει συνωμοτικές πράξεις εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας τις οποίες είχαν ομολογήσει επίσημα και οι ίδιοι [82].

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε τα εξής.

Ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ δεν αφόρισε και δεν αναθεμάτισε ποτέ τον Ρήγα.

Δεν καταδίκασε ποτέ και με κανέναν τρόπο το πρόσωπο και το έργο του Ρήγα. Ούτε άμεσα, ούτε έμμεσα.

Τέλος, δεν καταδίκασε ποτέ επίσημα οποιοδήποτε από τα βιβλία ή τα φυλλάδια που ο Ρήγας είχε τυπώσει.

Ο πατριάρχης καταδίκασε ένα και μόνον από τα έργα του Ρήγα, το Σύνταγμα. Μια καταδίκη, όμως, που παρέμεινε μέχρι τέλους μυστική και απόρρητη, καθώς ο Γρηγόριος την είχε διατυπώσει σε μια προσωπική του επιστολή που είχε στείλει προς ορισμένους μητροπολίτες του Πατριαρχείου. Γι΄ αυτό και δεν κοινοποιήθηκε ποτέ δημόσια, και δεν την έμαθε ποτέ και κανείς απλός χριστιανός ή κληρικός. Μια καταδίκη πρόχειρη και βιαστική, δυο σειρές όλη κι όλη, που την έγραψε ως μια τυπική δικαιολογία προς τους μητροπολίτες που έλαβαν την επιστολή του γιατί θα έπρεπε να ψάξουν με τόση επιμέλεια, ώστε να βρουν όλα τα αντίγραφα από το Σύνταγμα του Ρήγα που τυχόν υπήρχαν στην επαρχία τους.

Κι όλα αυτά να έρχονται σε απόλυτη αντίθεση με ότι ίσχυε τότε σε ανάλογες περιπτώσεις, όταν το «συνηθισμένο και φυσικό [...] ήταν να καταδικάζεται ονομαστικά ο συντάκτης του έργου ή να στηλιτεύονται περιφραστικά, ως όργανα του αρχεκάκου όφεως, λυμεώνες, λιμπερτίνοι, άθεοι, αφορισμένοι και κατάρατοι, αυτοί που θέτουν σε κυκλοφορία τέτοια ψυχοφθόρα έντυπα» [83].

Ο Γρηγόριος σαν επίσκοπος της ορθόδοξης Εκκλησίας, και πολύ περισσότερο σαν πατριάρχης, ασφαλώς και καταδίκασε όλες εκείνες τις πλευρές της Γαλλικής Επανάστασης που ήταν αντίθετες με την χριστιανική διδασκαλία, όπως η αθεΐα και η μασωνία. Άλλωστε, η Γαλλική Επανάσταση είχε η ίδια καταπατήσει αδίστακτα μια από τις κυριώτερες αρχές του Διαφωτισμού, την ανεξιθρησκία, αφού κατά την διάρκειά της «η θρησκεία απορρίφθηκε ως

δαισιδαιμονία, οι εκκλησίες έκλεισαν, όλη η εκκλησιαστική ιδιοκτησία αναλήφθηκε από το κράτος και οι ιερείς καταγγέλθηκαν ως εχθροί της δημοκρατίας»[\[84\]](#).

Δεν καταδίκασε όμως ποτέ ο Γρηγόριος Ε΄ τις αξίες της ελευθερίας και της δημοκρατίας, ούτε, πολύ περισσότερο, τον δυτικό κόσμο στο σύνολό του. Γι΄ αυτό και κατά την διάρκεια της πρώτης πατριαρχείας του είχε μυστικές συνεννοήσεις με τους Γάλλους πολίτες που ζούσαν στην Σμύρνη, με τους οποίους όχι μόνον βρισκόταν σε άμεση και στενή επαφή, αλλά τους προστάτευε κιόλας, προφανώς σχετικά με τις συνωμοτικές τους ενέργειες ενάντια στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

Αυτή η μυστική του σχέση με τους Γάλλους της Σμύρνης υπήρξε και η αληθινή αιτία για την έξωση του Γρηγορίου Ε΄ από τον πατριαρχικό θρόνο, μέσα σ΄ έναν μόλις χρόνο. Και ήταν βέβαιο πως όλα αυτά θα τα πλήρωνε με την ίδια του την ζωή, αν δεν επενέβαιναν τελευταία στιγμή οι φίλοι του, οι οποίοι ευτυχώς ήταν αρκετά ισχυροί, ώστε να του σώσουν την ζωή.

Τον πραγματικό λόγο για την εκδίωξή του τον γνωρίζουμε από τρεις ιστορικές πηγές οι οποίες ενώ είναι γνωστές εδώ και δεκαετίες, δεν έχουν αξιοποιηθεί ούτε μία φορά από κάποιον ιστορικό μέχρι σήμερα.

Η πρώτη απ΄ αυτές είναι μια ιδιαίτερα μεγάλης ιστορικής αξίας εγγραφή στο ανέκδοτο ημερολόγιο του μητροπολίτη Παροναξία Νεόφυτου Λαχοβάρη, που, λόγω αυτής ακριβώς της σημασίας της, οι Γ.Α. Λαδάς και Α.Δ. Χατζηδήμος, που την εξέδωσαν, παρέθεσαν και φωτογραφία όλης της σελίδας όπου βρίσκεται αυτή η εγγραφή καταχωρημένη.

Εκεί ο μητροπολίτης Παροναξίας αναφέρει πως οι Τούρκοι έγιναν έξαλλοι με τον Γρηγόριο Ε΄ και τον έδιωξαν κλωτσηδόν από την θέση του πατριάρχη μόλις «κατάλαβαν ότι προστάτευε κρυφά τους Γάλλους υπηκόους της Σμύρνης»[\[85\]](#). Γι΄ αυτό και η αρχική απόφαση που είχε ληφθεί ήταν να εξορισθεί ο Γρηγόριος Ε΄ στην Καισάρεια, όπου ασφαλώς και θα εκτελούνταν. Όμως, παρενέβησαν οι φίλοι του και άλλαξε ο τόπος της εξορίας του στο Άγιον Όρος:

«,αψ4η΄ [1798] : Δεκεμβρίου : ιη΄ : έξώσθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ κύρ Γρηγόριος, μὲ τὸ νὰ κατηγορήθῃ ὅτι διαφενδεύῃ τοὺς ἐν τῇ σμύρνη σούτιτους[\[86\]](#) φραγτζέζους, καὶ μὲ γαζέπη[\[87\]](#) ἐδιορίσθη ἡ ἐξορία του εἰς τὴν καισάρειαν, καὶ διὰ μεσητεῖων μετετρέπει εἰς τὸ ἅγιον ὄρος»[\[88\]](#).

Δεύτερη πηγή για το ίδιο γεγονός είναι το σουλτανικό διάταγμα για την αποπομπή του Γρηγορίου από τον πατριαρχικό θρόνο. Εκεί ο σουλτάνος αναφέρει πως αποφάσισε να διώξει τον Γρηγόριο Ε΄ από την υψηλή του θέση, διότι ο συγκεκριμένος πατριάρχης όχι μόνον δεν φρόντιζε καθόλου να κρατάει τους χριστιανούς ραγιάδες σε υποταγή, αλλά προέβαινε και ο ίδιος σε πολύ ύποπτες ενέργειες εναντίον του καθεστώτος:

«Καίτοι γνωστόν ὅτι εἶναι πρῶτον χρέος καὶ ἄφευκτον τοῖς πατριάρχαις τῶν Ῥωμαίων [...] νὰ ἐφευρίσκουν ἀδιαλείπτως τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους νὰ ἐκτελοῦνται τὰ ραγιαδικὰ ἔθιμα καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ σαδακατίου [89], καὶ οἱ ἴδιοι πάντοτε νὰ προσέχωσιν εἰς τὸ νὰ ἀποφαίνωσι τὰ κινήματά τους σύμφωνα τῇ ὑψηλῇ ἀρεσκείᾳ, ὁ πατριάρχης τῶν Ῥωμαίων Γρηγόριος, κοντὰ ὅπου δεν ἐφύλαξε τὰ εἰρημένα, ἐτόλμησε καὶ εἰς τρόπους, δι' οὓς ἀφηρέθη τὸ πρὸς αὐτὸν ἐμνιέτ[90]» [91].

Η τρίτη κατά σειρά πηγή για την έξωση του Γρηγορίου Ε΄ από τον πατριαρχικό θρόνο είναι η «Προσκλητική Ἐπιστολή» της Πατριαρχικής Συνόδου για την εκλογή του νέου πατριάρχη. Εκεί λέγεται από τον τοποτηρητή της πατριαρχείας ότι ο Γρηγόριος διώχτηκε από τον θρόνο του όχι μόνον επειδή δεν εκπλήρωνε τα καθήκοντα της υποταγής και των «πιστῶν εκδουλεύσεων», αλλά και διότι αρνούσαν να πράξει τα «αρεστά» στην «οθωμανική διοίκηση». Και σαν να μην έφταναν ὅλ' αυτά, είχε επιχειρήσει να διαπράξει ακόμη και «τολμήματα και κινήματα». Φράση που παραπέμπει ευθέως σε πράξεις συνωμοτικού χαρακτήρα ενάντια στην οθωμανική εξουσία. Γι' αυτό άλλωστε και του αφαιρέθηκε το αξίωμά του «μετ' ὀργῆς», όπως με έμφαση αναφέρει και η παρούσα «Προσκλητική Ἐπιστολή»:

«[Ε]στὶ πρῶτον χρέος καὶ ἄφευκτον τοῖς πατριάρχαις τῶν Ῥωμαίων [...] ἐπιτελεῖν ἐπὶ πᾶσι μεθ' ὅσης πλείστης προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τὰ καθήκοντα τῇ τε ὑποταγῇ καὶ ταῖς πισταῖς ἐκδουλεύσεσι, καὶ προσέχειν ἀείποτε ἀκριβῶς τοῖς ἀρεστοῖς τῷ ὑψηλῷ δεβλετίῳ. Ὁ δὲ πατριαρχεύσας κύρ Γρηγόριος, μηδὲν τῶν ἀνωτέρω φυλάξας καὶ ἐκτελέσας, ἐπεχείρησε τολμήμασι καὶ κινήμασι, δι' ὧν ἀφηρέθη ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐμνιγέτ κατὰ πάντα, ὅθεν καὶ ἐγένετο ἄζλι [92] καὶ ἀπηλάθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ μετ' ὀργῆς τοῦ ὑψηλοῦ δεβλετίου ἐξωρίσθη εἰς ἓν μοναστήριον, διαμένειν ἐκεῖ περιωρισμένος» [93].

Ο Γρηγόριος Ε΄ εκδιώχτηκε λοιπόν από τη θέση του, το 1798, από έναν σουλτάνο που έπνεε μένεα εναντίον του διότι δεν εκτελούσε στο ελάχιστο τα

καθήκοντα της υποταγής και των «πιστών εκδουλεύσεων» προς την «οθωμανική διοίκηση»: «μηδὲν τῶν ἀνωτέρω φυλάξας καὶ ἐκτελέσας». Και επιπλέον, προέβαινε και σε ενέργειες συνωμοτικού χαρακτήρα, οι οποίες στρέφονταν φυσικά ενάντια προς τα συμφέροντα και την τάξη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το ποια ακριβώς ήταν αυτά τα «τολμήματα» και τα «κινήματα» του Γρηγορίου Ε΄ εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας τα γνωρίζουμε χάρις στην τόσο πολύτιμη πληροφορία που μας διέσωσε ο μητροπολίτης Παροναξίας Νεόφυτος στο ημερολόγιό του. Ότι δηλαδή ο Γρηγόριος ενώ φανερά κατήγγειλε τους Γάλλους και την Γαλλική Επανάσταση με τις εγκυκλίους του, στα κρυφά όχι μόνον τους στήριζε, αλλά προστάτευε κιόλας τους Γάλλους υπηκόους της Σμύρνης. Και εξαιτίας αυτού του «διπλού παιχνιδιού» που έκανε, έχασε μέσα σε ένα μόλις χρόνο τον πατριαρχικό του θρόνο. Και παραλίγο θα έχανε και το κεφάλι του αν, για καλή του τύχη, δεν είχε τόσο ισχυρούς προστάτες.

Γι' αυτό και δεν είπε ποτέ του ούτε μία κακιά κουβέντα για τον Ρήγα και το επαναστατικό του έργο. Διότι και ο Ρήγας και ο Γρηγόριος Ε΄ έκαναν την ίδια ακριβώς δουλειά: Προετοίμαζαν το γένος για τον ξεσηκωμό και την απελευθέρωση του από τους Τούρκους.

Ο Ρήγας έχασε τη ζωή του πολύ νωρίς, και δεν πρόλαβε να χαρεί τον θερισμό από τον σπόρο που τόσο πλούσιο είχε σπείρει. Ο Γρηγόριος όμως έζησε μέχρι την μέρα που ξέσπασε η Επανάσταση του 1821. Επανάσταση που αυτός ο ίδιος είχε προετοιμάσει και οργανώσει, και για το στέριωμά της επρόκειτο να δώσει την ίδια του τη ζωή.

Ο Γρηγόριος Ε΄ την πραγματική προετοιμασία της Επανάστασης την είχε ξεκινήσει ήδη από τη δεύτερη πατριαρχία του (1806-8). Τότε που χάρις στην προσωπική του φροντίδα και μέριμνα άνοιγαν σε όλη την αυτοκρατορία ανώτερα ελληνικά σχολεία, ενώ αμέτρητα σεντούκια με χάρτες, βιβλία και επιστημονικά όργανα, караβιές ολόκληρες, έρχονταν στα σχολεία αυτά, και νέοι με λεφτά του Πατριαρχείου και των επισκόπων στέλνονταν για σπουδές στην Ευρώπη. Ένα έργο που μας τα περιγράφει εκστασιασμένος από την προσωπικότητα του Γρηγορίου Ε΄ ο ίδιος ο Κοραής[94].

Κι αυτά όλα ο πατριάρχης τα έκανε διότι (ανα)γνώριζε, όπως και ο Κοραής, ότι απαραίτητη προϋπόθεση για να καταστεί δυνατή η Επανάσταση

ήταν να προηγηθεί ο «φωτισμός του γένους». Αλλά επειδή ο «φωτισμός του γένους» δεν έφτανε από μόνος του για την απελευθέρωση της πατρίδας, φρόντισε ο Γρηγόριος, κατά την διάρκεια αυτής της δεύτερης πατριαρχείας του, να ενσταλάξει και να καλλιεργήσει στους μαθητές όλων των ελληνικών σχολείων και το ανάλογο επαναστατικό φρόνημα.

Έτσι, μερίμνησε να συνταχθεί ένα βιβλίο ιστορίας που, έχοντας την δική του υψηλή έγκριση και προστασία, θα έφτανε στα χέρια όλων των Ελλήνων μαθητών τα επόμενα χρόνια. Πρόκειται για το βιβλίο με τον τίτλο Έπιτομή Χρονολογική, το οποίο εκδόθηκε το 1808 από το πατριαρχικό τυπογραφείο όχι μόνον με την άδεια, αλλά και με την προτροπή του Γρηγορίου Ε΄: «άδεια καὶ προτροπῇ τοῦ Παναγιωτάτου ἡμῶν Δεσπότη Κυρίου Κυρίου Γρηγορίου, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου»[\[95\]](#).

Το πιο εντυπωσιακό είναι πως από το βιβλίο αυτό τα Ελληνόπουλα της εποχής εκείνης διδάχτηκαν επιπλέον και την ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης μέσα σε δέκα ολόκληρες σελίδες[\[96\]](#). Ανάμεσα στα άλλα, έμαθαν και για την Fête de la Fédération (Γιορτή της Ομοσπονδίας), που είχε γίνει στις 14 Ιουλίου 1790, η οποία και περιγράφεται με αυτά τα λόγια:

«Ἐπειτα συνεκροτήθη ἔν θεάτρον εἰς τὸν κάμπον (Πεδίον τοῦ Ἄρεως ὀνομαζόμενον) ὅπου παρῆσαν ὁ βασιλεύς, ὁ στρατὸς καὶ τὰ παριστῶντα τὸν λαὸν πρόσωπα, καὶ ἔκαμαν ὄρκον ὅλοι νὰ φυλαχθῆ ἡ νεοσυσταθεῖσα διοίκησις. Καὶ ὁ λαὸς ἔνοπλος ὠρκίσθησαν ἢ νὰ ζήσωσιν ἐλεύθεροι, ἢ νὰ ἀποθάνωσι»[\[97\]](#).

Όπως βλέπουμε, το σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης «Ελευθερία ή Θάνατος» δεν μεταφέρθηκε στον ελληνικό χώρο το 1821, ή λίγο πριν απ' αυτό, από τους φορείς τους Νεοελληνικού Διαφωτισμού, όπως συνήθως λέγεται. Το είχαν διδαχθεί οι υπόδουλους Έλληνες ήδη το 1808, από το βιβλίο ιστορίας που ο πατριάρχης Γρηγορίου Ε΄ είχε φροντίσει να έχουν στα σχολειά τους[\[98\]](#). Και πρόκειται για εκείνην ακριβώς την γενιά, η οποία, λίγα χρόνια μετά, θα αποτελούσε τους αγωνιστές, τους πολεμιστές και τους ήρωες της Ελληνικής Επανάστασης.

Έτσι λοιπόν γαλούχησε ο Γρηγόριος Ε΄ τους αγωνιστές και τους μαχητές της Επανάστασης στα μαθητικά τους χρόνια: Με την ιστορία, τις αρχές και τα συνθήματα της Γαλλικής Επανάστασης, συνεχίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο το έργο του Ρήγα, από εκεί που εκείνος τόσο πρόωρα το είχε αφήσει. Έργο που

ο Γρηγόριος ολοκλήρωσε κατά τη διάρκεια της τρίτης πλέον πατριαρχείας του, με τον τρόπο που στην αρχή της μελέτης μας περιγράψαμε.

Παραπομπές:

[1] . Τ.Χ. Κανδηλώρος, Γρηγόριος Ε΄, έν Άθήναις 1921², σ. 244.

[2] . Διακοίνωση του μεγάλου βεζίρη στον υπουργό Εξωτερικών της Ρωσσίας Nesselrode, 27 Ιουνίου 1821: «Mais ce patriarche [...] était même le premier moteur du complot»: Diplomatisches Archiv für die Zeit- und Staatengeschichte, Das Jahr 1821/Archives Diplomatiques pour l’Histoire du Temps et des États, L’Année 1821, τ. 2, Stuttgart-Tübingen 1822, σ. 781.

[3] . Επίσημη απάντηση της Πύλη στην διακοίνωση του Στρογανώφ, 26 Ιουλίου 1821: «Mais, tout au contraire, le patriarche, chef visible de sa nation, était en même temps le chef secret du complot»: Diplomatisches Archiv..., ό.π., σ. 825.

[4] . Επιστολή του Α. Κοραή στον Ι. Ρώτα, στις 24 Δεκεμβρίου 1821: «Ω τόν ήλίθιον Σουλτ.[άνον]! Τους φίλους του σφάζει, άντι νά τους φορέση καυτ.[άνι]!»: Κ. Θ. Δημαράς (κ. άλ. επιμ.), Αδαμάντιος Κοραής Αλληλογραφία, τ. 4, 1817-1822, Όμιλος Μελέτης του Ελληνικού Διαφωτισμού, Νέα Ελληνικά Κείμενα, Αθήνα 1982, σ. 320.

[5] . «Πρᾶξις τερρορισμοῦ πρὸς συγκράτησιν μιᾶς ἀναμοχλευομένης ἀνταρσίας, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κορδάτος, ὁ θάνατος τοῦ πατριάρχου δὲν ἔχει παρὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν μιᾶς ἀσκόπου καὶ ἀδικαιολογήτου βιαιότητος»: Τ.Ν. Πιπινέλης, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, Εκδοτικὸς Οἶκος «Αγών»: έν Παρισίοις 1928, σ. 49.

[6] . Γ. Κεκαυμένος, Ο Γρηγόριος Ε και η Επανάσταση του 1821, Άτροπος 12, Εναλλακτικές Εκδόσεις: Αθήνα 2019, σσ. 87-91.

[7] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 74-83.

[8] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 83-87.

[9] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 96-104.

[10] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 91-96.

[11] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 82-83.

[12] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 161-173.

[13] . Από γράμμα του Μέττερνιχ στον Nesselrode: «Le supplice du Chef de l'Église grecque a excité chez S. M. I. le même sentiment d'indignation que si ce crime avoit été commis sur le premier Pasteur de l'Église romaine».

[Το μαρτύριο του Αρχηγού της Ελληνικής Εκκλησίας προκάλεσε στην Αυτού Αυτοκρατορική Μεγαλειότητα το ίδιο αίσθημα αγανάκτησης, σαν να είχε διαπραχθεί αυτό το έγκλημα στον Αρχιεπίσκοπο της Ρωμαϊκής Εκκλησίας]: A. Prokesch von Osten, Geschichte des Abfalls der Griechen vom Türkischen Reiche im Jahre 1821 und der Gründung des Hellenischen Königreiches, Aus Diplomatischem Standpunkte, τ. 3, Wien 1867, σ. 88.

[14] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 12-40· 70-72.

[15] . Η αποτροπή ή η απαγόρευση της έρευνας για συγκεκριμένα ιστορικά θέματα ή γεγονότα αποτελεί πάγια πρακτική της αναθεωρητικής ιστοριογραφίας. Βλ. σχ. Γ. Κεκαυμένος, Κρυφό Σχολειό, Το Χρονικό μιας Ιστορίας, Άτροπος 11, Εναλλακτικές Εκδόσεις: Αθήνα 2012, σ. 25.

[16] . Για το ήθος και την προσωπικότητα του Γρηγορίου Ε΄ βλ. Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 149-160.

[17] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 127-135.

[18] . Όλες οι πλαγιογραφήσεις στα παραθέματα της μελέτης είναι δικές μου, εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά.

[19] . Π.Μ. Κιτρομηλίδης, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Οι Πολιτικές και Κοινωνικές Ιδέες, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης: Αθήνα 2000³ [1996], σ. 428. Η λέξη επίσημα (officially) προστέθηκε στο συγκεκριμένο έργο δεκαετίες μετά, στην σύγχρονη αγγλική απόδοσή του: P.M. Kitromilides, Enlightenment and Revolution, The Making of Modern Greece, Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts-London, England 2013, σ. 291. Προοδεύει η επιστήμη...

[20] . Γ.Π. Αγγελόπουλος, Γ.Γ. Παπαδόπουλος (εκδ.), Τὰ κατὰ τὸν Ἀοίδιμον Πρωταθλητὴν τοῦ Ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων Ἀγῶνος τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε΄, τ. 2, ἐν Ἀθήναις 1866, σσ. 498-499.

[21] . Η επιστολή του Γρηγορίου Ε΄ προς τον μητροπολίτη Παροναξίας στο περιεχόμενό της είναι εντελώς ίδια με την επιστολή προς τον μητροπολίτη Σμύρνης. Για το θέμα αυτό βλ. σχ. Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 233-234, σημ. 380.

[22] . Γ.Κ. Κορδάτος, «Ο Ρήγας Φεραίος και η Εποχή του», *Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν* 11 (1931), σ. 278· και σε ξεχωριστή έκδοση, Γ.Κ. Κορδάτος, *Ο Ρήγας Φεραίος και η Εποχή του*, Ἀθήναι 1931, σ. 78.

[23] . Α.Β. Δασκαλάκης, «Τὸ Πολίτευμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας τοῦ Ρήγα Βελεστινλή», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, περίοδος 2, τ. 13, ἐν Ἀθήναις 1962-1963, σ. 12, σημ. 2.

[24] . Ν.Ι. Πανταζόπουλος, «Ρήγας Βελεστινλή, Ἡ Πολιτικὴ Ἰδεολογία τοῦ Ἑλληνισμοῦ Προάγγελος τῆς Ἐπαναστάσεως [1964]», στο Ν.Ι. Πανταζόπουλος, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, *Επιστημονικὴ Ἐταιρεία Μελέτης «Φερῶν – Βελεστίνου – Ρήγα»*: Ἀθήνα 1998², σ. 53.

[25] . Α. Κουμαριανού, «Ο “Νέος Ραψάκης”», *Ο Ερανιστής* 6 (1968), σ. 13, σημ. 1.

[26] . R. Clogg, «Aspects of the Movement for Greek Independence», στο R. Clogg (εκδ.), *The Struggle for Greek Independence*, The Macmillan Press: London-Basingstoke 1973, σ. 19.

[27] . Ph.D. Apostolopoulos, «44 Documents Ecclésiastiques inédits du XVIIIe Siècle (Du Suppl. Grec 708 de la Bibliothèque Nationale de Paris)», *Ελληνικά* 27 (1974), σ. 82, σημ. 3.

[28] . C.M. Woodhouse, *ό.π.*, σσ. 214-215.

[29] . Π.Μ. Κιτρομηλίδης, *Η Γαλλικὴ Ἐπανάσταση και η Νοτιοανατολικὴ Ευρώπη*, Πορεία: Ἀθήνα 2000², σ. 76.

[30] . Α. Λιάκος, «Ο Δημοκρατικὸς Πατριωτισμὸς του Ρήγα», *εφ. Το Βήμα*, 24-11-2008.

[31] . Α.Ι. Manassis, «L’ Activité et les Projets Politiques d’un Patriote Grec dans les Balkans vers la Fin du XVIIIe Siècle», *Balkan Studies* 3 (1962), σ. 96, σημ. 65.

[32] . Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, *Νεοελληνικά Μελετήματα* 2, Ερμής: Ἀθήνα 1989⁵, σ. 163.

[33] . Ε. Tsirimokou, «Rigas and Korais», στο *Greece, Books and Writers*, Ministry of Culture-National Book Centre of Greece: Athens 2001, σ. 71.

[34] . «Με πατριαρχικὴ και συνοδικὴ εγκύκλιο που εξαπολύθηκε ἀπὸ τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ [...] το έντυπο τοῦ Ρήγα καταδικάζεται “ὅτι πλήρες

ὑπάρχει σαθρότητος”»: Φ. Ηλιού, «Η Πατριαρχική Καταδίκη του Ρήγα», Τα Ιστορικά/Historica 14, τχ. 27, (1997), σ. 298.

[35] . Λ.Ι. Βρανούσης, Ρήγας, Βασική Βιβλιοθήκη 10, Αετός: Ἀθήναι 1953, σ. 97· του ιδίου, Ρήγας Βελεστινλής, Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, Περίοδος Δευτέρα 3, Ἀθήναι 1957, σ. 120.

[36] . Πηδάλιον, ἐν Ζακύνθῳ 1864, σ. 693, σημ. 5.

[37] . «Καὶ πρόσεχε, ἀδελφέ, ἵνα μὴ φανῆς παραμελῶν εἰς τὴν τοιαύτην ποιμαντικὴν καὶ ἄγρυπνὸν σου ταύτην ἀρχιερατικὴν ἐπιστάσιαν, [...] ὅτι ἀποδεικνύεις σεαυτὸν ἀνίκανον, καὶ τοῦ ποιμαντικοῦ χρέους ελλειπέστατον καὶ ἀγρήγορον, καὶ ἐκ τούτου ὑποπίπτεις εἰς ἀνυποληψίαν καὶ ποινὴν παρὰ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐξ ἀποφάσεως»: Γ.Π. Αγγελόπουλος, Γ.Γ. Παπαδόπουλος (εκδ.), ὁ.π., σ. 499.

[38] . «Διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς [...] γράφομεν τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου νὰ ἐπαγρυπνῆς εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπαρχίας σου, μὲ ἀκριβεῖς ἐρεῦνας καὶ ἐξετάσεις, ὅταν ἐμφανισθῇ τοιοῦτον σύνταγμα, ὡς ἄνωθεν, εἰς τύπον ἢ χειρόγραφον, νὰ συνάξῃς ἅπαντα τὰ διασπειρόμενα, καὶ νὰ τὰ εξαποστέλλῃς εἰς ἡμᾶς ἐν τάχει, μὴ ἐπιμένων τὰ πλείονα, ἀλλ’ ἀμέσως ὅσα ἂν ἐμπίπτωσι, κατὰ μικρὸν νὰ εξαποστέλλῃς.

Καὶ πρόσεχε, ἀδελφέ, ἵνα μὴ φανῆς παραμελῶν εἰς τὴν τοιαύτην ποιμαντικὴν καὶ ἄγρυπνὸν σου ταύτην ἀρχιερατικὴν ἐπιστάσιαν, καὶ ἐκ τῆς ἐπαρχίας σου ἐμφανισθῇ τοιοῦτον σύνταγμα διασπειρόμενον καὶ δὲν τὸ φανερῶσης πρὸς ἡμᾶς καὶ εξαποστείλῃς τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δι’ ἄλλου τινὸς ἢ σταλθῇ ἐνταῦθα ἢ ἀκουσθῇ, ὅτι ἀποδεικνύεις σεαυτὸν ἀνίκανον, καὶ τοῦ ποιμαντικοῦ χρέους ελλειπέστατον καὶ ἀγρήγορον, καὶ ἐκ τούτου ὑποπίπτεις εἰς ἀνυποληψίαν καὶ ποινὴν παρὰ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἐξ ἀποφάσεως.

Ὅθεν ἐντελλόμεθά σοι σφοδρῶς νὰ ἐγρηγορῆς ὅλαις δυνάμεσιν, ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσι τῆς ἐπαρχίας σου, καὶ κώμαις καὶ χωρίοις παραλίοις καὶ μεσογείοις, νὰ μὴ παρεμπέσῃ τοιοῦτον σύνταγμα εἰς ἀνάγνωσιν τῷ χριστιανικῷ ἐμπιστευθέντι σοι λαῷ, ὅπερ νὰ μὴ ἐμφανισθῇ πρῶτον τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου, ὅτι πλήρες ὑπάρχει σαθρότητος ἐκ τῶν θολερῶν αὐτοῦ ἐννοιῶν, τοῖς δόγμασι τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως ἐναντιούμενον.

Οὕτω ποιήσον καὶ μὴ ἄλλως, ἐξ ἀποφάσεως, ἵνα καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις εἶη μετὰ τῆς ἀρχιερωσύνης σου!»: Γ.Π. Αγγελόπουλος, Γ.Γ. Παπαδόπουλος (εκδ.), ὁ.π., σσ. 498-499.

[39] . Λ. Βρανούσης, «Άγνωστα Πατριωτικά Φυλλάδια και Ανέκδοτα Κείμενα της Εποχής του Ρήγα και του Κοραή, Η Φιλογαλλική και η Αντιγαλλική Προπαγάνδα», Έπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 15-16 (1965-1966), Αθήνα 1997, σ. 201.

[40] . Λ. Βρανούσης, «Ιδεολογικές Ζυμώσεις και Συγκρούσεις», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 11, σ. 450.

[41] . Φ. Ηλιού, «Η Πατριαρχική Καταδίκη του Ρήγα», ό.π., σ. 300.

[42] . Φ. Ηλιού, Ιδεολογικές Χρήσεις του Κοραϊσμού στον 20ο Αιώνα, Βιβλιόραμα: Αθήνα 2003, σ. 137.

[43] . Φ. Ηλιού, Ιδεολογικές Χρήσεις..., ό.π., σσ. 22-23, 129-130, 137-139.

[44] . Βλ. σχ. Φ. Ηλιού, Ιδεολογικές Χρήσεις..., ό.π., σ. 129.

[45] . Βλ. παρ. σημ. 24.

[46] . Φ. Ηλιού, «Η Πατριαρχική Καταδίκη του Ρήγα», ό.π., σ. 298.

[47] . Φ. Ηλιού, «Η Πατριαρχική Καταδίκη του Ρήγα», ό.π., σ. 302.

[48] . Φ. Ηλιού, «Η Πατριαρχική Καταδίκη του Ρήγα», ό.π., σ. 298.

[49] . «Διὰ τῆς ἐγκυκλίου του ἀπὸ 1ης Δεκεμβρίου 1798 πρὸς τὸν Σμύρνης Ἄνθιμον: Κατάκρισις φυλλαδίου νέα πολιτικὴ διοίκησις [ἡ πλαγιογράφηση ἀπὸ τον συγγραφέα], ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄ παραγγέλει τὴν καταστροφὴν τῶν ἀντιτύπων τῆς προκηρύξεως»: Ν.Ι. Πανταζόπουλος, ό.π., σ. 53.

[50] . Φ. Ηλιού, «Η Πατριαρχική Καταδίκη του Ρήγα», ό.π., σ. 302.

[51] . «Son premier passage au trône patriarcal de Constantinople (1797) fut marqué par quelques actes d'éclat qui établirent bien sa renommée comme adversaire des mouvements novateurs: promulgation d'encycliques et d'excommunications contre les français révolutionnaires et athées; excommunication de la Charte Constitutionnelle de Rhigas Velesinlis».

[Το πρώτο πέρασμά του στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης (1797[sic]) σηματοδεύτηκε από μερικές λαμπρές πράξεις που καθιέρωσαν τη φήμη του ως αντιπάλου των νεωτεριστικών κινήματων: διάδοση εγκυκλίων και αφορισμών εναντίον των επαναστατών και αθέων Γάλλων· αφορισμός της Συνταγματικής Χάρτας του Ρήγα Βελεστινλή]: Ph. Iliou, «Luttes Sociales et Mouvement des Lumières à Smyrne en 1819», στο Structure Sociale Et Développement Culturel des Villes Sud-Est Européennes et Adriatiques

aux XVIIe-XVIIIe Siècles, Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen: Bucarest 1975, σ. 304, σημ. 22.

Στην ελληνική έκδοση της ίδιας μελέτης, ο Ηλιού αναδιατύπωσε την παραπάνω ενότητα, κάνοντας πλέον λόγο για κείμενα του Ρήγα που αφόρισε ο Γρηγόριος, γενικά κι αόριστα, χωρίς πια να τα προσδιορίζει:

«Η πρώτη πατριαρχία του Γρηγορίου (1797-1799[sic]) σημαδεύτηκε από πράξεις που εδραίωσαν τη φήμη του ως αντιπάλου των νεωτεριστικών κινημάτων: εγκύκλιοι και αφορισμοί εναντίον των “αθέων Γάλλων” και κειμένων του Ρήγα»: Φ. Ηλιού, Κοινωνικοί Αγώνες και Διαφωτισμός, Η περίπτωση της Σμύρνης (1819), Θεωρία και Μελέτες Ιστορίας 3, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού-Μνήμων: Αθήνα 1986², σ. 25, σημ. 27.

Για αφορισμό των βιβλίων του Ρήγα κάνει λόγο και ο G. Castellan: «De là l'excommunication des livres de Rigas...»: G. Castellan, «“Les Balkans Face à la Révolution Française”. Idées Nouvelles et Sociétés Traditionnelles. Problèmes Méthodologiques», Études Balkaniques 24/3 (1988), σ. 10.

[52] . Φ. Ηλιού, «Διαχωρισμός Εκκλησίας και Κράτους [1998]», στο Φ. Ηλιού, Ψηφίδες Ιστορίας και Πολιτικής του Εικοστού Αιώνα, Πόλις: Αθήνα 2007, σ. 92.

[53] . Φ. Ηλιού, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός, Η Νεωτερική Πρόκληση», στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τ. 2, Η Οθωμανική κυριαρχία, 1770-1821, Διαφωτισμός-Ιστορία της Παιδείας-Θεσμοί και Δίκαιο, Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα 2003, σ. 23.

[54] . Φ. Ηλιού, «Διαχωρισμός Εκκλησίας και Κράτους [1998]», ό.π., σ. 92.

[55] . Λ.Ι. Βρανούσης, Ρήγας, ό.π., σ. 97· του ιδίου, Ρήγας Βελεστινλής, ό.π., σ. 120. Ο Βρανούσης ακόμη και στα πιο «επίσημα» κείμενά του συνέχισε να υποστηρίζει ότι «ο Ρήγας [...] αναθεματίζεται από την επίσημη Εκκλησία»: Λ. Βρανούσης, «Ιδεολογικές Ζυμώσεις και Συγκρούσεις», ό.π., σ. 448.

[56] . «Ο Γρηγόριος Ε΄ [...] αναθεμάτισε [...] τον Ρήγα»: Π.Μ. Κιτρομηλίδης, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ό.π., σ. 450.

«[Τ]ο παράδειγμα πάλι του Γρηγορίου του Ε΄, που αναθεμάτισε το Ρήγα και τους συντρόφους του, στέκει ζωντανό τεκμήριο της δράσης του δογματισμού»: Τ. Βουρνάς, «Η Πολιτική σαν Κοινωνιολογική Έννοια στη

Φιλοσοφία του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», στο Ελληνογαλλικά, Αφιέρωμα στον Roger Milliet για τα Πενήντα Χρόνια της Ελληνικής Παρουσίας του, Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα 1990, σ. 99.

«Προς τιμήν του [Ρήγα] ανεγέρθηκαν αγάλματα, πρώτα έξω από το Πανεπιστήμιο Αθηνών (κατά ειρωνικό τρόπο δίπλα σε άγαλμα του πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄, ο οποίος τον είχε αφορίσει, αλλά μαρτύρησε με τη σειρά του το 1821)»: C.M. Woodhouse, Ρήγας Βελεστινλής, ο Πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης, Εκδόσεις Παπαδήμα: Αθήνα 1997, σ. 223.

[57] . Φ. Ηλιού, «Η Πατριαρχική Καταδίκη του Ρήγα», ό.π., σ. 298.

[58] . C. Koumariou, «The Contribution of the Intelligentsia Towards the Greek Independence Movement, 1798–1821», στο R. Clogg (εκδ.), The Struggle for Greek Independence, The Macmillan Press: London-Basingstoke 1973, σ. 72.

[59] . Ph.D. Apostolopoulos, ό.π., σσ. 81-82.

[60] . Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, Άνέκδοτα Έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και τών σὺν αὐτῷ Μαρτυρησάντων, Έκ τών ἐν Βιέννῃ Άρχείων Έξαχθέντα και Δημοσιευθέντα, Άθήνησιν 1891, σ. 173 (παρ. 4).

[61] . Ο von Cobenzl είχε γίνει υπουργός Εξωτερικών της Αυστρίας στις 29 Απριλίου (ν.η.μ.): K.A. Roeder Jr., Baron Thugut and Austria's Response to the French Revolution, Princeton University Press: Princeton, NJ-Guildford, Surrey 1987, σ. 278.

[62] . Ο von Thugut από το 1794, υπό τον τίτλο του υπουργού Εξωτερικών, είχε αναλάβει την προσωρινή εκπροσώπηση όλων των λειτουργιών του μυστικού καγκελαρίου της αυλής, του κράτους και του αυτοκρατορικού οίκου (Hof-, Staats- und Hauskanzler): H. von Zeißberg, λήμ. «Thugut, Johann Amadeus Franz de Paula», Allgemeine Deutsche Biographie, τ. 38 [1894], σ. 151· M. Matzka, Die Staatskanzlei, 300 Jahre Macht und Intrige am Ballhausplatz, Brandstätter Verlag: Wien 2017, σ. 69. Για το αξίωμα του Hof-, Staats- und Hauskanzler βλ. C.A Macartney, House of Austria, The Later Phase 1790-1918, Edinburgh University Press: Edinburgh 1978, σ. 2.

[63] . Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, ό.π., σ. 151.

[64] . Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, ό.π., σ. 153.

[65] . Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, ό.π., σ. 153.

[66] . Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, ό.π., σ. 153.

[67] . Γ.Κ. Κορδάτος, «Ο Ρήγας Φεραίος και η Εποχή του», Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν 11 (1931), σ. 273, και σε ξεχωριστή έκδοση, Γ.Κ. Κορδάτος, Ο Ρήγας Φεραίος και η Εποχή του, Ἀθήναι 1931, σ. 73. Βλ. και Γ.Κ. Κορδάτος, Ρήγας Φεραίος και η Βαλκανική Ομοσπονδία, Εκδοτικός Οἶκος Ἰωάν. & Π. Ζαχαροπούλου: Ἀθήναι 1945, σ. 148.

[68] . Γ.Κ. Κορδάτος, Ἱστορία της Νεώτερης Ελλάδας, τ. 1, (Τουρκοκρατία), Εκδόσεις “20⁰² Αἰώνας,,,: Ἀθήνα 1957, σ. 367.

[69] . Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, ὀ.π., σσ. 152/153-154/155.

[70] . Λ. Βρανούσης, Εφημερίς, Η Αρχαιότερη Ἑλληνική Εφημερίδα που έχει διασωθή, τ. 5, Εφημερίς – Ἔτος Ἐβδομον, 1797, Προλεγόμενα, Ακαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἐρεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ἑλληνισμού: Ἀθήνα 1995, σ. 171.

[71] . Βλ. παρ. σημ. 38.

[72] . Λ. Βρανούσης, «Ἄγνωστα Πατριωτικά Φυλλάδια...», ὀ.π., σ. 201.

[73] . Τότε ήταν ακόμη ο von Thugut.

[74] . Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, ὀ.π., σ. 147.

[75] . Αυτό ακριβῶς διατύπωσε, πολύ εὔστοχα, και ο Δ.Α. Στωικός, ἤδη από το 1895: «Αὐτὸς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Αὐστρίας Ἐβέρτος Ράτκηλ ἔντρομος ἔβλεπε τὰ ἐπακόλουθα τῆς ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως διαπραχθείσης ὠμότητος καὶ ἀνεκοίνου τὴν γνώμην ταύτην εἰς τὴν κυβέρνησίν του. Κρίνων δὲ ὁ Ράτκηλ ὅτι ἡ Αὐστρία ἐκινδύνευε ν’ ἀπολέσῃ πᾶσαν ἐν Ἀνατολῇ συμπάθειαν, καὶ νὰ καταστῆ μισητὴ εἰς ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, συννενοεῖτο περὶ ἐξοικονομήσεως τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ μεγάλου Διερμηνέως Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου καὶ τοῦ τότε Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε΄»: Δ.Α. Στωικός, Βιογραφία Ρήγα του Βελεστινλή [1895], Δ. Καραμπερόπουλος (επιμ.), Ἀθήνα 2018, σ. 74.

[76] . Λ. Βρανούσης, «Ἄγνωστα Πατριωτικά Φυλλάδια...», ὀ.π., σ. 201.

[77] . Λ. Βρανούσης, «Ἄγνωστα Πατριωτικά Φυλλάδια...», ὀ.π., σσ. 201-202.

[78] . Ν. Πάντελις, Η Εκτέλεση του Ρήγα [1931], ἑλληνική μετάφραση από το σερβοκροατικό πρωτότυπο, Ἐπιστημονική Ἐταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα: Ἀθήνα 2000, σ. 85 και σημ. 98.

[79] . Ν. Πάντελις, ὀ.π., σ. 85.

[80] . Λ. Βρανούσης, «Ἄγνωστα Πατριωτικά Φυλλάδια...», ὀ.π., σ. 202.

[81] . Ν. Πάντελις, ό.π., σ. 82.

[82] . Τις επίσημες ομολογίες του Ρήγα και των συντρόφων του στις αυστριακές αστυνομικές αρχές βλ. Α. Λεγράνδ, Σ.Π. Λάμπρος, ό.π., σσ. 59-111.

[83] . Λ. Βρανούσης, «Άγνωστα Πατριωτικά Φυλλάδια...», ό.π., σ. 201.

[84] . D. Brewer, Greece, The Hidden Centuries, Turkish Rule from the Fall of Constantinople to Greek Independence, I. B. Tauris: London-New York 2010, σ. 232· ελλ. μετ. D. Brewer, Ελλάδα 1453-1821, Οι Άγνωστοι Αιώνες, Εκδόσεις Πατάκη: Αθήνα 2018, σ. 338.

Για τις βίαιες πράξεις και ενέργειες της Γαλλικής Επανάστασης ενάντια στην χριστιανική θρησκεία βλ. Β. Καραγεώργος, «Η Πατριαρχική Εγκύκλιος του Γρηγορίου Ε΄ προς τους Επτανησίους, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Γαλλική Επανάσταση», στο Ορθοδοξία και Οικουμένη, Χαριστήριος Τόμος προς Τιμήν του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄, Εκδόσεις Αρμός: Αθήνα 2000, σσ. 482-486.

Ειδικότερα για τις αντιχριστιανικές ενέργειες των Γάλλων στα Επτάνησα βλ. Ε.Γ. Πρωτοψάλτης, Ίγνάτιος Μητροπολίτης Ούγγροβλαχίας (1766-1828), τχ. 1, Βιογραφία, Μνημεία τής Έλληνικής Ιστορίας 4/1, Γραφείον Δημοσιευμάτων τής Ακαδημίας Αθηνών: έν Αθήναις 1959, σ. 13· Β. Καραγεώργος, ό.π., σ. 487.

[85] . Γ.Α. Λαδάς, Α.Δ. Χατζηδήμος, Ελληνική Βιβλιογραφία των Ετών 1796-1799, Αθήνα 1973, σ. 124.

[86] . Σούτιτος ή σούδιτος, υπήκοος.

[87] . Γαζέπι, οργή.

[88] . Γ.Α. Λαδάς, Α.Δ. Χατζηδήμος, ό.π., σ. 125 (σ. 126 η φωτογραφία του πρωτότυπου).

[89] . Σαδακάτι, πίστη.

[90] . Εμνιέτ, εδώ εμπιστοσύνη.

[91] . Μητρ. Σάρδεων Γερμανού, «Συμβολή εις τούς Πατριαρχικούς Καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως από τής Αλώσεως και έξξης», Ορθοδοξία 12 (1937), σ. 61.

[92] . Άζλι, απόλυση, αποπομπή.

[93] . Μητρ. Σάρδεων Γερμανού, ό.π., σ. 62.

[94] . Γ. Κεκαυμένος, ό.π., σσ. 141-148.

[95] . Λ. Αντωνιάδης, Έπιτομή Χρονολογική τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, ἐν τῷ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Τυπογραφείῳ 1808 (σελίδα τίτλου).

[96] . Λ. Αντωνιάδης, ό.π., σσ. 242-253.

[97] . Λ. Αντωνιάδης, ό.π., σ. 245.

Εἶναι εντυπωσιακή ἡ ἀποψη τοῦ Τ.Ε. Σκλαβενίτη, ὅτι το «μῆνυμα τοῦ Διαφωτισμοῦ [...] αναγκάζει τὴν Εκκλησία νὰ θωρακίσει με σύγχρονα ὅπλα τὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα», ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ ἡ ἐκδοση τῆς Έπιτομῆς χρονολογικῆς: Τ.Ε. Σκλαβενίτης, «Σημειώσεις γιὰ τὸ Διαφωτισμὸ στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ 1821», στὸ Νεοελληνικὴ παιδεία καὶ Κοινωνία, Πρακτικὰ Διεθνούς Συνεδρίου Αἱιερωμένου στὴ Μνήμη τοῦ Κ.Θ. Δημαρά, Ὅμιλος Μελέτης τοῦ Ελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ: Αθήνα 1995, σ. 259.

Μα ἀν ἡ Εκκλησία θωράκιζε τὸ «χριστεπώνυμο πλήρωμα» ἀπέναντι στὸ «μῆνυμα τοῦ Διαφωτισμοῦ» κατηχώντας τὸ με ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς ἱστορίας γιὰ τὴν Γαλλικὴ Επανάσταση, μ' αὐτὸν μάλιστα τὸν τρόπο παρουσιασμένες, τι περισσότερο θὰ μπορούσαν οἱ πιο ριζοσπαστικοὶ εκπρόσωποι τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ νὰ πράξουν, προκειμένου νὰ διαδώσουν τὸ μῆνυμά τους;

[98] . Ο Γρηγόριος Ε' υπήρξε ὁ κυριώτερος συνδρομητῆς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἔχοντας ἀγοράσει ὁ δέκα ἀντίτυπα. Συνδρομητῆς εἶχαν γίνεἰ ἐπίσης καὶ ὅλα σχεδόν τὰ μέλη τῆς Πατριαρχικῆς Συνόδου, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κορυφαίους ἀρχόντες τῆς Πόλης καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς: Λ. Αντωνιάδης, ό.π., σσ. [254-260], «Κατάλογος τῶν Φιλολόγων Συνδρομητῶν».

Πηγή : <http://www.antibaro.gr/>